

درس خارج اصول استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۲۸ اردیبهشت ۱۴۰۴

موضوع کلی: امارات و ظنون

موضوع جزئی: ۵. حجیت خبر واحد - قلمرو حجیت خبر واحد - جهت اول - بررسی جبران مصادف با: ۲۰ ذی القعدة ۱۴۴۶

ضعف سندی با عمل مشهور - نظر شیخ انصاری - نظر محقق خراسانی - تنقیح محل نزاع - ادله جبران - دلیل اول

جلسه: ۱۱۶

سال شانزدهم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته

بحث در جهت اول از جهات چهارگانه مربوط به قلمرو حجیت خبر واحد بود. جهت اول درباره شمول ادله حجیت نسبت به انواع چهارگانه خبر است. گفتیم چه دلیل حجیت را آیات و روایات بدانیم و خبر واحد را از باب تعبد حجت کنیم و چه دلیل حجیت را سیره عقلاء قرار دهیم، در هر صورت حق آن است که خبر صحیح، خبر حسن و خبر موثق، حجیتشان ثابت است. اما در مورد خبر ضعیف گفتیم مشهور بر این باورند که ضعف سندی این خبر با عمل مشهور جبران می شود؛ لکن گروهی نیز معتقدند که ضعف سندی خبر با عمل مشهور جبران نمی شود. از جمله محقق خویی که از نظر اول خود بازگشتند و معتقد شدند ضعف سندی با عمل مشهور جبران نخواهد شد.

بررسی جبران ضعیف سندی با عمل مشهور

حال بحث امروز ما پیرامون این موضوع است که آیا عمل مشهور بر اساس یک روایت ضعیف جابر ضعف سندی آن می باشد و این خبر را برای ما حجت می کند یا خیر؟ این مسئله را به طور خلاصه بررسی خواهیم کرد.

البته بحث جابریّت عمل مشهور تنها نسبت به ضعف سندی مطرح نیست، بلکه هم نسبت به قصور دلالت و هم به عنوان مرجع جای بررسی دارد. شیخ انصاری و به تبع ایشان محقق خراسانی این بحث را از این سه منظر مورد بررسی قرار داده اند.

بحث به طور کلی این است که اگر یک روایت ضعیفی داشته باشیم، اما علی رغم ضعف سندی روایت، مشهور به آن عمل کرده باشند، می خواهیم ببینیم آیا این خبر لباس اعتبار می پوشد یا خیر؟ مثلاً در بحث اجزای غسل از وضو، روایات صحیحی داریم که دلالت می کنند بر اینکه هر غسلی مجزی از وضو است. ظاهر این روایات این است که همه غسل ها، چه غسل واجب و چه غسل مستحب، کفایت از وضو می کند. اما با این وجود، فقها بر اساس این روایات فتوا نداده اند، بلکه بر طبق روایت مرسلی از ابن ابی عمیر که بر اساس آن تنها غسل جنابت مجزی از وضو است، فتوا داده اند. یعنی به خبری که به دلیل ارسال در سند دچار ضعف است، عمل کرده اند و بر اساس آن فتوا داده اند و آن روایات صحیح را نادیده گرفته اند.

حال سوال این است که آیا اینکه مشهور به این روایت ضعیف عمل کرده اند و آن را مستند فتوا قرار داده اند، این موجب جبران ضعف سندی آن می شود؟ یعنی آیا می توانیم این روایت را حجت بدانیم و بر اساس آن فتوا دهیم یا خیر؟

همان طور که عرض کردم، علاوه بر این بحث که آیا عمل مشهور جابر ضعف سند است یا خیر، دو مسئله دیگر نیز در اینجا مطرح است که فعلاً با آنها کاری نداریم و فقط از باب اشاره عرض می کنم تا در ذهن شما باشد و در جای خود به آنها پرداخته شود.

یکی اینکه آیا اگر خبر ضعیفی مورد استناد مشهور قرار گرفته و مشهور بر اساس آن فتوا دادند، آیا این می‌تواند قصور دلالت آن روایت را جبران کند؟ مثلاً در مورد یک روایت که از نظر دلالت ضعیف است، اما مشهور علی‌رغم ضعف دلالتی آن روایت، به آن استناد کرده‌اند و بر طبق آن فتوا داده‌اند. آیا می‌توان گفت این کار مشهور، یعنی استناد به این روایت قاصر الدلالة، باعث می‌شود که آن ضعف دلالت از بین برود و مانند یک ظهور قوی مورد استناد قرار گیرد؟

دیگر اینکه اگر یک روایتی از نظر سندی ضعیف باشد، لکن مشهور بر طبق آن فتوا دادند، یعنی به آن عمل کرده‌اند، آیا این می‌تواند موجب ترجیح یکی از دو خبر متعارض بر دیگری شود یا خیر؟

پس این سه مسئله در مورد خبر ضعیف مطرح است.

نظر شیخ انصاری

شیخ انصاری در رسائل به این مسئله پرداخته و می‌فرماید: اگر ما بنایمان را بر این بگذاریم که ظن حجت نیست، یا مطلق ظن حجیت ندارد، «هل یترتب علیه آثار غیر الحجیة بالاستقلال مثل کونه جابراً لضعف سند او قصور دلالة، او کونه مرجحاً لاحد المتعارضین علی الآخر» هر سه مسئله را مطرح کرده است.

نظر ایشان این است که عمل مشهور جابر هیچ‌کدام از این‌ها نیست. یعنی نه جبران ضعف سندی می‌کند، نه جبران قصور دلالتی، و نه موجب ترجیح می‌شود. شیخ انصاری می‌گوید: «انه کما یکون الاصل فی الظن عدم الحجیة، کذلک الاصل فیہ عدم ترتب الاثار المذكوره من الجبر و الوهن و الترجیح». یک بحثی نیز وجود دارد که آیا اعراض مشهور موجب وهن روایت می‌شود یا خیر؟ این نیز یک جهت دیگر است. یعنی اگر مشهور از یک روایت صحیحی اعراض کنند، آیا این باعث می‌شود آن روایت موهون شود و دیگر قابل استدلال نباشد؟ به هر حال، مرحوم شیخ در هر سه مورد این را نفی می‌کند. وی در مسئله محل بحث ما می‌گوید عمل مشهور جابر ضعف سند نیست. البته خود شیخ انصاری در فقه، در موارد بسیاری روایت ضعیف را نقل کرده و سپس فرموده: «ینجبر بعمل الاصحاب»؛ یعنی اگرچه روایت ضعیف است، اما ضعف آن با عمل اصحاب جبران می‌شود. این طور پیش می‌آید که بین یک مبنا در اصول و رفتار در فقه تفاوت وجود دارد.

سوال:

استاد: بله، آن‌هایی که می‌گویند عمل مشهور جبران ضعف سند یا دلالت می‌کند یا موجب ترجیح می‌شود، دلایلی دارند. آن‌هایی هم که می‌گویند جبران نمی‌کند، آن‌ها نیز دلایلی دارند که حالا من یک اشاره اجمالی می‌کنم.

نظر محقق خراسانی

محقق خراسانی نیز همین سه مسئله را مطرح کرده است. لکن در مسئله اول، یعنی جبران ضعف سند به وسیله عمل مشهور، می‌گوید: بعید نیست، عمل مشهور را جابر ضعف سند بدانیم. خلافاً للشیخ. البته ایشان بحث را کلی مطرح کرده‌اند. یعنی اگر ما یک ظنی غیر معتبر بر طبق روایت داشته باشیم مثل فتوای مشهور که یک مصداق از ظن غیر معتبر است، آیا این جبران ضعف سندی می‌کند یا نمی‌کند؟

اما آن دو مورد دیگر را، محقق خراسانی قبول نمی‌کند. یعنی می‌گویند عمل مشهور جبران قصور دلالت یک روایت را نمی‌کند، چنانچه موجب ترجیح هم نمی‌شود، یعنی جزو مرجحات محسوب نمی‌شود.

از آن طرف، اعراض مشهور را از یک روایت را موهن روایت می‌دانند. یعنی می‌گویند اگر مشهور از روایت معتبر و صحیحی هم اعراض کردند، این موجب سستی و وهن آن روایت می‌شود و آن را ضعیف می‌کند.

علی‌ای حال، این یک اشاره کلی به بحث عمل مشهور در جایی است که ضعف سندی یا دلالتی دارد، یا گرفتار تعارض شده است. بحث ما عمدتاً مربوط به مسئله اول است که آیا عمل مشهور جبران ضعف سندی روایات را می‌کند یا نه؟ ما بحثمان در حجیت خبر واحد است. بحث در این است که آیا این روایت بالاخره از امام معصوم صادر شده یا نشده است؟

تنقیح محل نزاع

قبل از اینکه ما به این بحث بپردازیم و ادله را اجمالاً نقل کنیم لازم است به چند مطلب اشاره کنم، برای اینکه اساساً معلوم شود اینجا این نزاع پیرامون چیست و ما در چه محدوده‌ای بحث می‌کنیم.

مطلب اول: اینکه گفته می‌شود آیا عمل مشهور جابر ضعف سند است یا نه؟ منظور استناد مشهور به آن روایت است، نه صرف مطابقت؛ چون ممکن است فتوای مشهور مطابق با یک روایت ضعیف باشد، اما مستند به آن نباشد؛ بلکه مستند آنها مثلاً روایات دیگر، آیات، یا سیره عقلاء و برخی از امور دیگر باشد. پس صرف مطابقت فتوای مشهور با مضمون یک روایت مورد نظر نیست. ما که می‌گوییم مشهور بر طبق یک روایت فتوا داده باشند، و الان بررسی می‌کنیم که عمل مشهور جابر ضعف سند است یا خیر، منظورمان این است که مشهور به آن روایت استناد کرده باشند و فتوای آنها مستند به این روایت ضعیف باشد، و الا صرف مطابقت کافی نیست.

مطلب دوم: منظور از مشهور در این بحث، مشهور قدمایی است، نه متأخرین. این که گفته می‌شود فتوای مشهور بر طبق یک روایت جابر ضعف سند است یا نه؟ منظور شهرتی است که بین فقها تا زمان شیخ طوسی وجود داشته؛ مثل شیخ مفید، شیخ صدوق، کلینی و بقیه بزرگانی که قبل از شیخ طوسی بوده‌اند؛ البته بعضی‌ها خود شیخ طوسی را هم مرز بین قدما و متأخرین می‌دانند، اما عمده تا زمان شیخ طوسی است. یعنی شهرت قدمایی بر طبق یک روایت، می‌خواهیم ببینیم آیا جابر ضعف سند است یا نه؟ این نیز یک مطلب است.

مطلب سوم: ما که می‌گوییم عمل مشهور جبران ضعف سند می‌کند، منظور این نیست که آن راوی به طور کلی دیگر ضعیف محسوب نشود و هر جا روایتی از آن شخص ضعیف دیدیم، به آن عمل کنیم، بلکه منظور این است که اگر مشهور به یک روایت ضعیف استناد کردند، بدین معناست که آن‌ها یقین پیدا کرده‌اند به اینکه این روایت از امام صادر شده است، ولو اینکه در سلسله سند آن یک یا دو شخص ضعیف هم باشند. پس معنای جبران ضعف سند این نیست که هر جا روایتی نقل شده باشد و نام این راوی ضعیف در آن ذکر شده باشد، آن هم معتبر می‌شود. بلکه خصوص آن روایت و خبری که مشهور بر طبق آن عمل کرده‌اند؛ محل بحث این است که آیا ضعف سندی آن جبران می‌شود یا نمی‌شود.

پس دقیقاً معلوم شود حدود و ثغور بحث چیست.

چون نمی‌خواهیم این بحث را خیلی تفصیلی وارد شویم - فرصت هم نداریم - فقط از آنجا که مرتبط با بحث حجیت خبر است و مهم می‌باشد، لازم است یک اشاره‌ای در ذیل جهت اول به آن داشته باشیم، و الا اینجا هم شیخ انصاری و هم محقق خراسانی در بحث دلیل انسداد این را مطرح کرده‌اند و مفصل هم به آن پرداخته‌اند.

اجمالاً دو دیدگاه در اینجا وجود دارد: یک دیدگاه این است که عمل مشهور یا استناد مشهور به یک روایت ضعیف باعث می‌شود آن روایت معتبر دانسته شود و آن ضعف سندی جبران شود. در مقابل، یک دیدگاه هم این است که عمل مشهور باعث جبران ضعف سندی روایت نمی‌شود.

ادله جبران

اجمالاً چون بنای بر اختصار داریم، سه دلیل ذکر می‌کنیم: یک دلیل از محقق خراسانی و دو دلیل هم از محقق نائینی. این سه دلیل را همراه با اشکالات یا ایراداتی که به آن‌ها کرده‌اند، ذکر می‌کنیم.

دلیل اول

دلیل اول که در کلمات محقق خراسانی به آن اشاره شده، این است که به طور کلی خبر، چنانچه موثق الصدور باشد و ما اطمینان به صدور آن روایت از معصوم پیدا کنیم، مشمول ادله حجیت خبر واحد می‌شود. حال اینجا وقتی می‌بینیم مشهور بر طبق یک روایتی ضعیف عمل کرده‌اند و فتوای آن‌ها مستند به آن روایت ضعیف است، یقین پیدا می‌کنیم که این‌ها اطمینان به صدور این روایت از معصوم پیدا کرده‌اند.

بر این اساس، مسئله دایر مدار این است که آیا این اطمینان و وثوق برای دیگران نیز حاصل می‌شود یا خیر؟ چون در این باره دو مبنا وجود دارد: یکی مبنای وثوق به صدور و دیگری وثوق به خود خبر است. به تعبیر دیگر، وثوق مخبری یا وثوق خبری: البته در ادامه محقق خراسانی می‌گوید اگر مشهور از روایتی اعراض کردند، اعراض مشهور موهن نیست؛ چون طبق این ادله اینطور نیست که تنها خبری حجت باشد که ما ظن به عدم صدور آن نداشته باشیم، بلکه از این جهت اطلاق دارد. ممکن است ما ظن به عدم صدور داشته باشیم، ممکن است نداشته باشیم. لذا ایشان معتقد است اگر مشهور از یک خبر صحیح السند اعراض کردند، هرچند این اعراض ظن به خلاف ایجاد می‌کند، اما همین هم مشمول ادله حجیت خبر واحد است و لذا اعراض مشهور موجب وهن روایت نیست.

بحث جلسه آینده

حالا باید ببینیم این دلیل قابل قبول است یا نه؟ دو تا دلیل دیگر هم محقق نائینی آورده‌اند که آن را هم انشاءالله باید فردا بررسی کنیم.

«والحمد لله رب العالمین»